

GABRIEL RADOMIR (1014–1015)
I JAN WŁADYSŁAW (1015–1018),
WŁADCY PAŃSTWA BUŁGARSKIEGO
W ŹRÓDŁACH BIZANTYŃSKICH

MIROŚLAW JERZY LESZKA

ABSTRACT. *Gavril Radomir (1014–1015) and John Vladislav (1015–1018), rulers of the Bulgarian state in the Byzantine sources*

The article concerns the image of the Bulgarian tsars: Gavril Radomir and John Vladislav, who resisted the emperor Basil II for over three years after the death of tsar Samuel. According to the author, they did enjoy much attention of the Byzantine historians. On the one hand, it was due to the briefness of the reigns of the aforementioned tsars', on the other, because of the conviction that the outcome of the conflict between the Empire and Bulgaria of Cometopolis had been decided earlier - during the bloody war with Samuel, who certainly was considered a character of much higher stature than his successors.

STRESZCZENIE. Artykuł poświęcony jest wizerunkowi carów bułgarskich: Gabriela Radomira i Jana Władysława, którzy przez ponad trzy lata po śmierci cara Samuela stawiali opór cesarzowi Bazylemu II. Według autora nie wzbudzili on specjalnego zainteresowania bizantyńskich historiografów. Z jednej strony wynikało to z krótkotrwałości ich rządów, z drugiej zaś, być może, z przekonania, że losy zmagania cesarstwa z Bułgarią Komitopulów rozstrzygnęły się już wcześniej – w krwawych bojach z Samuelem, który dla Bizantyńczyków był z pewnością postacią zdecydowanie większego formatu niż jego następcy.

Autor: Mirosław Jerzy Leszka, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Bizancjum, ul. Aleksandra Kamińskiego 27a, 90–219 Łódź, Polska, e-mail mirleszka@poczta.onet.pl, **ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0003-2643-4520>

Słowa kluczowe: średniowieczna Bułgaria, car Gabriel Radomir, car Jan Władysław, źródła bizantyńskie

Keywords: medieval Bulgaria, tsar Gavril Radomir, tsar John Vladislav, Byzantine sources

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XXV, Poznań 2018, Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, pp. 43–51, ISBN 978-83-65663-94-8, ISSN 0239-4278. Polish text with summaries in English and Polish.

doi.org/10.14746/bp.2018.25.2

Gabriel Radomir i Jan Władysław to ostatni władcy państwa bułgarskiego¹ przed jego ostatecznym podbojem przez cesarza Bazylego II w 1018 r. Pierwszy z nich był najstarszym synem cara Samuela². Przejął władzę (15 października) po śmierci ojca, która nastąpiła 6 października, niedługo po tragicznej dla Bułgarów bitwie pod Belasicą. Drugi, to z kolei syn Aarona, brata Samuela³. Doszedł on do władzy w wyniku usunięcia z tronu i zamordowaniu swojego poprzednika.

Celem moich rozważań jest przedstawienie w jaki sposób ci dwaj władcy bułgarscy zostali przedstawieni w źródłach bizantyńskich. Najobszerniejsze wzmianki ich, dotyczące znajdują się w dziele Jana Skylitza⁴, inne źródła stanowią do nich najczęściej skromne uzupełnienie.

Gabriel Radomir. Jan Skylitzes poświęca Gabrielowi Radomirowi kilka wzmianek. Czytelnik znajdzie w *Zarysie historii* informacje, dotyczące jego rodziców. Jego ojcem był Samuel, a matką jakaś branka wojenna z Larisy⁵, co w intencji bizantyńskie-

¹ Na temat dziejów państwa bułgarskiego w dobie rządów Komitopulów patrz m.in.: S. Pirivatrić, *Samuilova država. Obim i karakter*, Beograd 1997; P. Pavlov, *Zalezăt na Părvoto bălgarsko carstvo (1015–1018)*, Sofija 1999; idem, *Vekăt na car Samuil*, Sofija 2014; P.M. Strässle, *Krieg und Kriegsführung in Byzanz. Die Kriege Kaiser Basileios II. Gegen die Bulgaren (976–1019)*, Köln 2006; A. Kotłowska, *Cesarstwo Bizantyńskie wobec kryzysu dynastycznego w Bułgarii w 1015 roku*, Roczniki Historyczne 76, 2010, s. 255–262; G.N. Nikolov, *Bălgarskijat car Samuil*, Sofija 2014; *Chiljada godi wobecni ot bitkata pri Belasica i ot smărta na car Samuil (1014–2014)*, red. V. Gjuzelev, G.N. Nikolov, Sofija 2015; *Evropejskijat jugoiztok prez vtorata polovina na X-načaloto na XI vek. Istorija i kultura*, säs. V. Gjuzelev, G.N. Nikolov, Sofija 2015; T. Tomov, *Ključ 1014 g.*, Sofija 2015.

² Podstawowe informacje na temat życia i rządów Gabriela Radomira patrz: P. Pavlov, *Gavril Radomir*, [w:] J. Andreev, I. Lazarov, P. Pavlov, *Koj koj e v srednovekovna Bălgarija*, Sofija 2012, s. 130–132; *Prospographie der mittelbyzantinischen Zeit. Zweite Abteilung (867–1025)* [dalej: *PMBZ II*], Band II: *Christophoros (#21279) – Ignatios (#22712)*, vorarbeiten F. Winkelmann, R.-J. Lilie, Thomas Pratsch, B. Zielke et al., Berlin–Boston 2013 (*Gabriel-Radomir-Romanos*, #22032), s. 402–403.

³ Podstawowe informacje o Janie Władysławie, zobacz: J. Andreev, *Ivan Vladislav*, [w:] idem, I. Lazarov, P. Pavlov, *Koj...*, s. 266–268; *PMBZ II*, Bd II (*Ivan Vladislav*, # 23582), s. 440–442

⁴ Edycja – Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, rec. H. Thurn, Berolini–Novi Eboraci 1973 (dalej: Jan Skylitzes). O Janie Skylitzesie i jego dziele, por. H. Thurn, *Ioannes Skylitzes, Autor und Werk*, [w:] Jan Skylitzes, s. VII–LVI; W. Seibt, *Johannes Skylitzes: Zur Person des Chronisten*, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 25, 1976, s. 81–85; J. Bonarek, *Romajowie i obcy w Kronice Jana Skylitza. Identyfikacja etniczna Bizantyńczyków i ich stosunek do obcych w świetle Kroniki Jana Skylitza*, Toruń 2003, s. 15–24; C. Holmes, *The rhetorical structure of Skylitzes' Synopsis Historion*, [w:] *Rhetoric in Byzantium*, ed. E. Jeffreys, Aldershot 2003, s. 187–199; J.-C. Cheynet, *John Skylitzes, the author and his family*, [w:] John Skylitzes, *A synopsis of Byzantine History, 811–1057*, introd., text, notes, transl. J. Wortley, Cambridge 2010, IX–XI; B. Flusin, *Re-writing history: John Skylitzes' Synopsis historion*, [w:] John Skylitzes, *A Synopsis...*, s. XII–XXXIII; A. Kotłowska, *Jan Skylitzes*, [w:] *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian*. Seria grecka, zeszyt 6: *Pisarze wieku XI*, tłum., komentarz A. Kotłowska, współpraca A. Brzóstkowska, Warszawa 2013 (dalej: *Testimonia*, 6), s. 106–109.

⁵ Jan Skylitzes, s. 349. Gwoli ścisłości trzeba odnotować, że w jednym z odpisów dzieła Skylitza, według H. Thurna MS U (na jego temat Jan Skylitzes, s. XXVI; dopiski w tym rękopisie dotyczące Bułgarii, pochodzą od Michała, bp Dewola i powstały w początkach XII w.; cf. J. Ferluga, *John Scylitzes and Michael of Devol*, [w:] idem, *Byzantium on the Balkans. Studies on the Byzantine Administration and the Southern Slavs from the VIIth to the XIIth Centuries*, Amsterdam 1976, s. 337–344; publikacja dopi-

go autora miało chyba deprecjonować jego pochodzenie, ale także w nienajlepszym świetle stawiać Samuela, jego ojca.

Gabriel Radomir pojawia się także w kontekście śmierci Aarona i jego rodziny⁶, za którą bizantyński autor odpowiedzialnym czyni Samuela, brata tego ostatniego. Według Skylitza, to jedynie dzięki wstawiennictwu Gabriela zachowany został przy życiu Jan Władysław, syn Aarona⁷. Nie wiadomo, dlaczego Gabriel wystąpił w obronie swojego kuzyna⁸, ani też z jakich powodów Samuel uległ jego prośbie. Abstrahując od tego czy jest to informacja prawdziwa⁹, to stawiała ona Gabriela Radomira w oczach czytelników Jana Skylitza w dobrym świetle i nieco łagodziła skrajnie negatywny wydźwięk bratobójczego kroku Samuela. Znamienne, że ta informacja została powtórzona przez Skylitza przy wzmiankowaniu śmierci Gabriela z rąk Jana Władysława¹⁰. Z pewnością po to, by wskazać na niewdzięczność tego ostatniego. Doprowadzenie do śmierci człowieka, któremu zawdzięczał Jan życie musiało o nim źle świadczyć¹¹.

Jan Skylitzes odnotowuje udział Gabriela w wyprawach wojennych Samuela. I tak nadmienia, że w czasie przegranej przez Bułgarów bitwy z 997 r. nad rzeką Sperchejos został on ciężko ranny¹². Jego ojciec również ucierpiał w tej bitwie. Udało im się uratować, dzięki temu, że udawali poległych. Informacja ta nie została skomen-

sków Michała wraz z tłumaczeniem na język bułgarski – V. Gjuzelev, *Izvori za srednovekovnata istorija na Bălgarija (VII–XV v.) v avstrijskite rākopisni sbirki i archivi*, t. I: *bălgarski, drugi slavjanski i vizantijski izvori*, Sofija 1994, s. 45–57) mowa jest, że matką Gabriela Radomira była Agata, córka Jana Chryseliosa, proteuona Dyrrachion. I tę informację uważa się za prawdziwą, por. np. *PMBZ II*, s. 402

⁶ Jan Skylitzes, s. 329. Powodem zgładzenia Aarona miało być to, iż sprzyjał on Bizantyńczykom i dążył do władzy dla siebie samego. Cf. *Ioannis Zonarae Epitome historiarum libri XIII–XVIII*, ed. Th. Büttner-Wobst, Bonnæ 1897 (dalej: Jan Zonaras), s. 548. Dzieło obejmuje czasy od powstania świata do 1118. Napisane zostało w niedługo po tym roku. Na temat Zonaras i jego dzieła, patrz m.in.: – I. Grigoriadis, *Linguistic and literary studies in the Epitome Historion of John Zonaras*, Thessaloniki 1998; idem, *A Study of the Prooimion of Zonaras' Chronicle in Relation to Other 12th-Century Prooimia*, *Byzantinische Zeitschrift* 91, 1998, s. 327–341; T.M. Banchich, *Introduction*, [w:] *The History of Zonaras from Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, transl. idem, E.N. Lane, New York 2009, s. 1–19; Ch. Mallan, *The Historian John Zonaras: Some Observations on His Sources and Methods*, [w:] *Les historiens grecs et romains: entre sources et modèles*, ed. O. Devillers, B. Sebastiani, Bordeaux 2018, s. 353–366.

⁷ Jan Skylitzes, s. 329.

⁸ Można jedynie się domyślać, że Gabriel Radomir czuł się emocjonalnie związany z kuzynem.

⁹ Można mieć wątpliwości czy Samuel decydując się na wymordowanie rodziny Aarona posłuchał by próśb syna, choć oczywiście nie da się tego wykluczyć, szczególnie biorąc pod uwagę, jak się wydaje, silne więzi łączące go z Gabrielem (o tym świadczą zachowania tak Samuela, jak i Gabriela w bitwie nad rzeką Sperchejos (997 r.) i pod Belasicą (1014); o tym będzie mowa w dalszej części artykułu).

¹⁰ Jan Skylitzes, s. 350.

¹¹ Nawiasem mówiąc fakt, że Jan Władysław nie wahał się wystąpić przeciw swojemu dobroczyńcy może świadczyć, albo o tym, że nie była to prawda, albo, że względy natury politycznej – co nie musiało by budzić specjalnego zdziwienia – były dla Jana istotniejsze od wdzięczności wobec krewniaka.

¹² Jan Skylitzes, s. 342. Bitwa ta rozegrała się w 997 r. Wojskami bizantyńskimi dowodził Nikefor Uranos. Na temat jej przebiegu zobacz: D. Angelov, B. Čolpanov, *Bălgarska voenna istorija prez srednovekovieto (X–XV vek)*, Sofija 1994, s. 49.

towana przez Skylitzesa. Ukrycie się wśród zabitych, co wyeksponował bizantyński autor, na pewno nie było powodem do specjalnej chluby, ale świadczyło o przytomności umysłu tak samego Samuela, jak i jego syna. Gabriel, tak u boku ojca, jak samodzielnie dowodząc bułgarskimi oddziałami¹³ zebrał bogate doświadczenie na polach bitewnych. Zaowocowało ono, jak można mniemać, w szczególnie widoczny sposób, w zmaganiach pod Bełasicą, kiedy to obronił ojca przed atakującymi Bizantyńczykami i bezpiecznie wyprowadził z pola bitwy¹⁴. Epizod ten świadczy również o osobistym męstwie Gabriela. Skylitzes dostrzegał również fizyczne dyspozycje Gabriela do wojaczki, wskazując, że siłą i tężyzną fizyczną przewyższał ojca, jednocześnie nadmienając, że ustępował mu pod względem intelektualnym¹⁵.

Jan Skylitzes o Gabrielu Radomirze jako władcy bułgarskim powiedział niewiele. Swoje rządy miał zacząć od zwrócenia się do cesarza Bazylego II z ofertą uznania jego zwierzchności. Bazyli przyjął ofertę z podejrzliwością¹⁶. I zamiast podjąć rozmowy pokojowe wysłał przeciw Bułgarom wojska na czele Nikefora Ksifiasa i Konstantyna Diogenesa.

O pewnych kompetencjach Gabriela jako władcy świadczyć może wskazanie przez Skylitzesa, że jego doradcą był Dometian Kaukanos, którego określa mianem znakomitego męża¹⁷. Mogłoby to świadczyć o tym, że władca bułgarski potrafił dobrać sobie ludzi, z którymi współpracował, co dobrze o nim świadczyło.

Panowanie Gabriela Radomira kończy się w dramatycznych okolicznościach. Został on – w chwili, gdy udawał się na polowanie – zamordowany z inicjatywy Jana Władysława, tego, który jak już wspomniano, zawdzięczać miał mu życie. Śmierć poniosła również żona Gabriela i Jan Włodzimierz, jego szwagier. Jan Władysław przy

¹³ Jan Skylitzes, s. 351. Michał z Dewola informuje o tym, że Gabriel prowadził działania przeciw oddziałom dowodzonym przez duksa Tesaloniki Teofilakta Botaneiatesa, którego miał osobiście zabić.

¹⁴ Jan Skylitzes, s. 349. Na temat przebiegu bitwy zobacz, m.in.: T. Tomov, *Ključ...*, s. 79–126; M. Salamon, *The Belasitsa Battle or Belasitsa Military Operation?*, [w:] *Evropejskijat jugoiztok ...*, s. 108–141.

¹⁵ Jan Skylitzes, s. 349: *ῥώμῃ μὲν καὶ ἰσχυρί τοῦ πατρὸς ὑπερέχων φρονήσει, δὲ καὶ διανοία πολλῶν λεπτόμενος*. Cf. *Michaelis Glycae Annales*, ed. I. Bekker, Bonnae 1836, s. 578. Dzieło Glykasa podobnie jak praca Jana Zonarasa obejmuje czasy od powstania świata po 1118. O Glykasie i jego dziele, patrz m.in.: H. Eideneier, *Zur Sprache des Michael Glykas*, *Byzantinische Zeitschrift* 61, 1968, s. 5–9; Y. Papadogiannakis, *Michael Glykas and the Afterlife in Twelfth-century Byzantium*, [w:] *The Church, the Afterlife and the Fate of the Soul*, ed. P. Clarke, T. Claydon, Woodbridge 2009, s. 130–142; L. Neville, *Guide to Byzantine Writing*, Cambridge 2018, s. 205–209. Na temat tego passusu w dziele Jana Skylitzesa, patrz interesujące uwagi poczynione przez P. Angelova (P. Angelov, *Bălgarija i bălgarije v predstavite na vizantijcite*, Sofia 1999, s. 207) i J. Bonarka (*Romajowie...*, s. 152).

Warto zauważyć, że część uczonych przyjmuje, że szczątki Samuela, z którym porównywany jest Gabriel, zostały odkryte w kościele św. Achillea w Prespie przez prof. Nikolasa C. Moutzopoulosa (N.C. Moutzopoulos, *Le tombeau du tsar Samuil dans basilique, de Saint Achille à Prespa*, *Études balkaniques* 20.3, 1984, s. 114–126; N. Mucopulos, *Bazylikata „Sveti Achilij” v Prespa (Edin istoričeski pametnik – svetinja)*, Plovdiv 2007). Car miał być średniego wzrostu (G.N. Nikolov, *Bălgarski...*, s. 62–63; P. Pavlov, *Vekăt...*, s. 159).

¹⁶ Jan Skylitzes, s. 352; cf. Jan Zonaras, s. 564

¹⁷ Jan Skylitzes, s. 352; cf. J. Bonarek, *Romajowie...*, s. 154.

życiu pozostawił natomiast potomstwo swojego kuzyna: dwie córki i pięciu synów, z których jednego polecił oślepić. Gabriel okazał się władcą efemerycznym¹⁸ i słabym.

Gabriel Radomir w świetle przekazu Jana Skylitzesa, to doświadczony i mężny wojownik, ale niezbyt zdolny, podstępny i w ostatecznym rozrachunku nieskuteczny władca, który nie potrafił utrzymać się na bułgarskim tronie. Do tego człowiek, jak-by dziś można rzec, emocjonalny – o czym świadczy jego prośba o zachowanie przy życiu Jana Władysława, przyszłego swojego kata, jak i pozbycie się swojej pierwszej żony, córki króla węgierskiego, i związaną z Ireną, pochodzącą z Larisy¹⁹. Trzeba zauważyć, że Jana Skylitzes przywołuje najczęściej jedynie fakty dotyczące Gabriela, powstrzymując się od ocen, co czyni jego przekaz neutralnym, żeby nie rzec obiektywnym.

Z przełomu XII i XIII w. pochodzi zdecydowanie bardziej wyrazista charakterystyka Gabriela Radomira. Znajduje się on w dziele *Oratio laudatoria de Sancti Myrobilitae Demetrii Miraculis* napisanym przez Jana Stauracjusza²⁰. Ten bizantyński autor ukazuje swojego bohatera w nader czarnych barwach. Według niego był on okrutny i szalony, ze skłonnością do mordów i gwałtów. Określa go mianem człowiekopodobnego zwierza i sługi piekieł. Porównuje go m.in. do znanego ze swoich okrucieństw sycylijskiego tyra Falarisa, którego miał nawet przewyższać w tym względzie²¹. Za swoje zbrodnie został uśmiercony, podczas polowania, przez samego św. męczennika Demetriusza, bohatera dzieła Jana Stauracjusza. Konfrontując ten ponury obraz Gabriela z przekazem Skylitzesa można by rzec, że zgodne są one w kwestii, że był synem Samuela, imienia i polowania, w czasie którego dopadła go śmierć. Zgodzić wypada się z P. Angelowem i A. Sybotinowem²², że jest to jedynie literacki obraz nie mający nic wspólnego z rzeczywistością. Otwartym musi zostać natomiast pytanie – przy naszej nader skromnej wiedzy na temat Jana Stauracjusza – dlaczego sięgnął w swojej opowieści o cudach św. Demetriusza właśnie po Gabriela Radomira?

Jan Władysław. Jego postać, podobnie jak Gabriela Radomira, wyraźniej została zaprezentowana przede wszystkim w dziele Jana Skylitzesa i już na wstępie trzeba stwierdzić, że nie jest obraz pozytywny. Bizantyński autor odnotowuje, że był

¹⁸ Jan Skylitzes (s. 349) podkreśla krótkotrwałość jego rządów, pisząc: „Nie wypełniwszy całego roku...” (tłum. A. Kotłowska – *Testimonia* 6, s. 211); cf. Jan Zonaras, s. 564

¹⁹ Jan Skylitzes, s. 350. Tę informację znajdujemy jedynie w dopisku Michała z Dewola, gdzie jest też mowa o tym, że wypędzona żona była w ciąży.

²⁰ *Stauracii Ioanis Oratio laudatoria de Sancti Myrobilitae Demetrii Miraculis* [w:] *Grăcki izvori za bālgarskata istorija* [dalej: *GIBI*], t. X, Sofija 1980, s. 126–132 (dalej: Jan Stauracjusz). Jan Stauracjusz był diakonem i bibliotekarzem w kościele św. Demetriusza w Tesalonice.

²¹ Jan Stauracjusz, s. 127–128. Falaris (VI w. p.n.e.), to tyran miasta Akragas na Sycylii, którego oskarżano o straszliwe okrucieństwa wobec swoich poddanych.

²² P. Angelov, *Bālgarija...*, s. 209; A. Sābotinov, *Bālgarija pri car Samuil i negovite naslednici (976–1018 g.)*, t. 1, *Izvori i literatura (opit za obobštenie)*, Sofija 2008, s. 548.

on, o czym już, wspominałem odpowiedzialny za śmierć Gabriela Radomira i jego żony, a także oślepienia jednego z synów. Są to czyny tym bardziej go obciążające, że podjął je wobec członków własnej rodziny, a przede wszystkim człowieka, któremu miał zawdzięczać życie. Trzeba zauważyć, że zarówno Samuel, jak i Gabriel Radomir w raz podjętym postanowieniu o zachowaniu Jana Władysława przy życiu trwali przez lata i mógł on, jak można mniemać, czuć się bezpieczny. Dość często w nauce krok Jana Władysława wobec Gabriela Radomira i jego rodziny opisuje się jako zemstę za śmierć ojca²³. Jan Skylitzes nie formułuje takiej opinii, dwukrotnie zwrócenie uwagi na to, że to Gabriel uratował Janowi życie wydaje się raczej świadczyć o tym, że chciał podkreślić jego niewdzięczność.

Sumienie Jana Władysława obciąża również śmierć Jana Włodzimierza, księcia serbskiego, szwagra Gabriela Radomira, człowieka, o którym Jan Skylitzes napisał: „mąż zacyjny, pokojowo nastawiony i pełen cnót moralnych”²⁴. Za pośrednictwem Dawida, arcybiskupa Bułgarii zapewnił mu bezpieczeństwo, a następnie złamał dane mu słowo i doprowadził do śmierci. O podstępności i chytrości Jana Władysława, co wyraźnie wskazuje i piętnuje Jan Skylitzes świadczy również jego oferta podporządkowania się Bazylemu II, złożona po śmierci Gabriela Radomira. Miał on wysłać do cesarza list, w którym poinformował, że zgładził swojego poprzednika i przejął władzę i „obiecuje okazać cesarzowi należne podporządkowanie i oddanie”²⁵. Bazyli zorientował się, że oferta jest nieszczerą, ponieważ Jan Władysław „planował coś przeciwnego niż obiecał...”²⁶

Jan w odróżnieniu od Gabriela Radomira nie wykazywał się według Skylitzesa jakimiś talentami militarnymi. Bizantyński autor wzmiankuje dwa epizody związane z jego udziałem w zmaganiach bitewnych. Nie stawiają one go w najlepszym świetle. Oto w czasie działań w pobliżu Seteny Jan miał zacząć się na armię bizantyńską. Zwiadowcy bułgarscy na widok cesarza Bazylego II, który osobiście ruszył do walki, zbiegli do swojego obozu i napędzili strachu tak samemu Janowi, jak i pozostałym żołnierzom, co zakończyło się ich ucieczką przed Bizantyńczykami. Janowi co prawda udało się zbiec, ale stracił część swoich żołnierzy, jak i własne konie i wyposażenie. Z pewnością wydarzenie to chluby carowi Bułgarii nie przyniosło. I drugi epizod. Jak pisze Skylitzes „bezczelnie i z barbarzyńską pychą”²⁷ podjął działania,

²³ Np. G.N.Nikolov, *Bǎlgarskijazat...*, s. 63–72; A. Kotłowska, *Cesarstwo...*, s. 256.

²⁴ Jan Skylitzes, s. 353–354 (tłum. A. Kotłowska – *Testimonia*, 6, s. 219).

²⁵ Jan Skylitzes, s. 353 (tłum. A. Kotłowska – *Testimonia*, 6, s. 217); cf. Jan Zonaras, s. 565.

²⁶ Jan Skylitzes, s. 353 (tłum. A. Kotłowska – *Testimonia*, 6, s. 217). Ciekawe rozważania na temat reakcji Bazylego II zarówno na propozycję Gabriela Radomira, jak i Jana Władysława przedstawiła A. Kotłowska, *Cesarstwo...* 256–262.

²⁷ Jan Skylitzes, s. 357: μετὰ φρονήματος καὶ ὄγκου βαρβαρικοῦ (tłum. A. Kotłowska – *Testimonia*, 6, s. 223). Tego rodzaju określenia należą do stałego „repertuaru” bizantyńskich autorów. Szerzej na temat przedstawiania bułgarskich władców przez bizantyńskich autorów – P. Angelov, *Bǎlgarija...*, s. 145–260; M.J. Leszka, *Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII-pierwsza połowa XII wieku)*, Łódź 2003, *passim*. Janowi Skylitzesowi nie przeszkadza

których celem było zdobycie Dyrrachionu. W czasie walk pod tą twierdzą Jan został zabity. Padł, co podkreśla Skylitzes z ręki kogoś, kogo tożsamości nie udało się ustalić²⁸, co z jednej strony może sugerować, że śmiertelny cios padł niekoniecznie z bizantyńskiej ręki, względnie, że zginął jak prosty żołnierz, którego zabiciem się nikt chwalił. Bez względu na to, która interpretacja jest słuszna, to sam fakt, iż władca padł w boju i to jeszcze w niewyjaśnionych okolicznościach nie stawia ani jego samego ani też bułgarskich wojów, którzy nie potrafili go obronić, w dobrym świetle. Bizantyński czytelnik Skylitzesa mógł natomiast z pewną satysfakcją pomyśleć, że oto bezczelność i barbarzyńska pycha słusznie została ukarana.

Po śmierci Jana Władysława Marii, jego żonie nie pozostało już nic innego, jak podjąć rokowania z Bazylim, by uzyskać możliwie korzystne warunki kapitulacji²⁹. Bazyl wykazał się iście cesarską łaskawością wobec bułgarskiego carskiego rodu, którego przedstawicielom, w tym potomkom Jana Władysława umożliwił zajęcie poczesnego miejsca w kręgach bizantyńskiej arystokracji.

Jest jednak znamienne, że sama postać Jana Władysława była wypierana ze świadomości kolejnych pokoleń Bizantyńczyków. Warto przytoczyć tu Michała Psellosa, który w *Epitafium cesarissy Ireny*³⁰, pisząc o wydarzeniach dotyczących Jana Władysława nazywa go Aaronem, zresztą bardzo dobrze go oceniając. Tak samo w *Chronografii*, kiedy opisuje pochodzenie Ałusijana, który był synem Jana Władysława, czyni z niego syna właśnie Aarona³¹. Z kolei Nikefor Bryennios, mąż Anny Komneny, w której żyłach płynęła przecież krew Komitopulów pisał, że Trojan (Troianes), inny z synów Jana Władysława był synem Samuela³².

Jak wynika z powyższych rozważań ani Gabriel Radomir, ani Jan Władysław, którzy przez ponad trzy lata po śmierci Samuela stawiali opór cesarzowi Bazylemu II nie wzbudziły specjalnego zainteresowania Jana Skylitzesa i późniejszych bizan-

w użyciu epitetu „barbarzyński” fakt, iż Bułgarzy od lat sześćdziesiątych IX w. byli braćmi w wierze Bizantyńczyków.

²⁸ Jan Skylitzes, s. 357. Jedynie w dopisku Michała z Dewola mowa jest o tym, że Jan Władysław w czasie walki z patrycjuszem Niketasem Pogonitesem został zabity przez dwóch bizantyńskich piechurów.

²⁹ Jan Skylitzes, s. 357.

³⁰ Michael Psellus, *Orationes*, 5, [w:] *GIBI*, 6, s. 118. Na temat Michała Pselloza i jego twórczości literatura jest przeogromna. Tu odsyłam jedynie do pracy L. Neville, *Guide...*, s. 137–146, gdzie Czytelnik znajdzie dalsze wskazówki bibliograficzne.

³¹ Michael Psellus, *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077)*, IV, 45, ed. E. Renault, Paris 1926.

³² Nicephore Bryennios, *Histoire*, III, 6, ed. P. Gautier, Brussels 1975. Na temat Nikefora Bryenniosa ostatnio pisała – Leonora Neville, *Heroes and Romans in Twelfth-Century Byzantium: The “Material for History” of Nikephoros Bryennios*, Cambridge 2012.

tyńskich historiografów. Z jednej strony wynikało to z krótkotrwałości ich rządów, z drugiej zaś, być może, z przekonania, że losy zmagania cesarstwa z Bułgarią Komitopulów rozstrzygnęły się już wcześniej – w krwawych bojach z Samuelem, który dla Bizantyńczyków był z pewnością postacią zdecydowanie większego formatu³³ niż Gabriel Radomir i Jan Władysław. Sukcesy w walkach z Samuelem, na czele z bitwą pod Belasicą, były większym powodem do dumy niż zwycięstwa odnoszone nad jego następcami.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Gjuzelev V., *Izvori za srednekovnata istorija na Bălgarija (VII–XV v.) v avstrijskite răkopisni sbirki i archivi*, t. I: *bălgarski, drugi slavjanski i vizantijski izvori*, Sofija 1994.
- Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, rec. H. Thurn, Berolini–Novi Eboraci 1973.
- Ioanis Stauracii *Oratio laudatoria de Sancti Myrobilitae Demetrii Miraculis*, [w:] *Grăcki izvori za bălgarskata istorija*, t. X, Sofija 1980, s. 126–132.
- Ioannis Zonarae *Epitome historiarum libri XIII–XVIII*, ed. Th. Büttner-Wobst, Bonnae 1897.
- Michael Psellus, *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077)*, ed. E. Renault, Paris 1926.
- Michael Psellus, *Orationes*, [w:] *Grăcki izvori za bălgarskata istorija*, t. VI, Sofija 1965, s. 116–119.
- Michaelis Glycae *Annales*, ed. I. Bekker, Bonnae 1836.
- Nicephore Bryennios, *Histoire*, ed. P. Gautier, Brussels 1975.
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian*. Seria grecka, zeszyt 6: *Pisarze wieku XI*, tłum., komentarz A. Kotłowska, współpraca A. Brzóstkowska, Warszawa 2013.

Literatura

- Andreev J., *Ivan Vladislav*, [w:] idem, I. Lazarov, P. Pavlov, *Koj koj e v srednekovna Bălgarija*, Sofija 2012, s. 266–268.
- Angelov D., Čolpanov B., *Bălgarska voenna istorija prez srednekovnieto (X–XV vek)*, Sofija 1994.
- Angelov P., *Bălgarija i bălgarite v predstavite na vizantijscite*, Sofija 1999.
- Angelov P., *Car Samuil v predstavite na vizantijscite*, [w:] *Evropejskijat jugoiztok prez vtorata polovina na X–načaloto na XI vek. Istorija i kultura*, säs. V. Gjuzelev, G.N. Nikolov, Sofija 2015, s. 258–265.
- Banchich T.M., *Introduction*, [w:] *The History of Zonaras from Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, transl. idem, E.N. Lane, New York 2009, s. 1–19.
- Bonarek J., *Romajowie i obcy w Kronice Jana Skylitzesa. Identyfikacja etniczna Bizantyńczyków i ich stosunek do obcych w świetle Kroniki Jana Skylitzesa*, Toruń 2003.
- Cheyne J.-C., *John Skylitzes, the author and his family*, [w:] John Skylitzes, *A synopsis of Byzantine History, 811–1057*, introd., text, notes, transl. J. Wortley, Cambridge 2010, IX–XI.
- Chiljada godi wobecni ot bitkata pri Belasica i ot smärtta na car Samuil (1014–2014)*, red. V. Gjuzelev, G.N. Nikolov, Sofija 2015.
- Eideneier H., *Zur Sprache des Michael Glykas*, *Byzantinische Zeitschrift* 61, 1968, s. 5–9.
- Evropejskijat jugoiztok prez vtorata polovina na X–načaloto na XI vek. Istorija i kultura*, säs. V. Gjuzelev, G.N. Nikolov, Sofija 2015.

³³ Na temat postrzegania Samuela przez Bizantyńczyków pisał ostatnio P. Angelov, *Car Samuil v predstavite na vizantijscite*, [w:] *Evropejskijat...*, s. 258–265.

- Ferluga J., *John Scylitzes and Michael of Devol*, [w:] idem, *Byzantium on the Balkans. Studies on the Byzantine Administration and the Southern Slavs from the VIIth to the XIIth Centuries*, Amsterdam 1976, s. 337–344.
- Flusin B., *Re-writing history: John Skylitzes' Synopsis historion*, [w:] John Skylitzes, *A synopsis of Byzantine History, 811–1057*, introd., text, notes, transl. J. Wortley, Cambridge 2010, s. XII–XXXIII.
- Grigoriadis I., *Linguistic and literary studies in the Epitome Historion of John Zonaras*, Thessaloniki 1998.
- Grigoriadis I., *A Study of the Prooimion of Zonaras' Chronicle in Relation to Other 12th-Century Prooimia*, *Byzantinische Zeitschrift* 91, 1998, s. 327–341.
- Holmes C., *The rhetorical structure of Skylitzes' Synopsis Historion*, [w:] *Rhetoric in Byzantium*, ed. E. Jeffreys, Aldershot 2003, s. 187–199.
- Kotłowska A., *Cesarstwo Bizantyńskie wobec kryzysu dynastycznego w Bułgarii w 1015 roku*, *Roczniki Historyczne* 76, 2010, s. 255–262.
- Kotłowska A., *Jan Skylitzes*, [w:] *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, zeszyt 6: Pisarze wieku XI*, tłum., komentarz A. Kotłowska, współpraca A. Brzóstkowska, Warszawa 2013, s. 106–109.
- Leszka M.J., *Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII–pierwsza połowa XII wieku)*, Łódź 2003.
- Mallan Ch., *The Historian John Zonaras: Some Observations on His Sources and Methods*, [w:] *Les historiens grecs et romains: entre sources et modèles*, ed. O. Devillers, B. Sebastiani, Bordeaux 2018.
- Moutsopoulos N.C., *Le tombeau du tsar Samuil dans basilique, de Saint Achille à Prespa*, *Études balkaniques* 20.3, 1984, s. 114–126.
- Mucopulos N., *Bazylikata „Sveti Achilij” v Prespa (Edin istoričeski pametnik – svetinja)*, Plovdiv 2007.
- Neville L., *Guide to Byzantine Writing*, Cambridge 2018.
- Neville L., *Heroes and Romans in Twelfth-Century Byzantium: The “Material for History” of Nikephoros Bryennios*, Cambridge 2012.
- Nikolov G.N., *Bălgarskijat car Samuil*, Sofija 2014.
- Papadogiannakis Y., *Michael Glykas and the Afterlife in Twelfth-century Byzantium*, [w:] *The Church, the Afterlife and the Fate of the Soul*, ed. P. Clarke, T. Claydon, Woodbridge 2009, s. 130–142.
- Pavlov P., *Gavril Radomir*, [w:] J. Andreev, I. Lazarov, P. Pavlov, *Koj koj e v srednovekovna Bălgarija*, Sofija 2012, s. 130–132.
- Pavlov P., *Vekăt na car Samuil*, Sofija 2014.
- Pavlov P., *Zalezăt na Părvoto bălgarsko carstvo (1015–1018)*, Sofija 1999.
- Pirivatrić S., *Samuilova država. Obim i karakter*, Beograd 1997.
- Prospographie der mittelbyzantinischen Zeit. Zweite Abteilung (867–1025)* [dalej: *PMBZ II*], Band II: *Christophoros (#21279) – Ignatios (#22712)*, vorarbeiten F. Winkelmann, R.-J. Lilie, Thomas Pratsch, B. Zielke et al., Berlin–Boston 2013.
- Salamon M., *The Belasitsa Battle or Belasitsa Military Operation?*, [w:] *Evropejskijat jugoiztok prez vtorata polovina na X-načaloto na XI vek. Istorija i kultura*, säs. V. Gjuzelev, G.N. Nikolov, Sofija 2015, s. 108–141.
- Seibt W., *Johannes Skylitzes: Zur Person des Chronisten*, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 25, 1976, s. 81–85.
- Strässle P.M., *Krieg und Kriegsführung in Byzanz. Die Kriege Kaiser Basileios II. Gegen die Bulgaren (976–1019)*, Köln 2006.
- Thurn H., *Ioannes Skylitzes, Autor und Werk*, [w:] Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, rec. idem, Berolini–Novi Eboraci 1973, s. VII–LVI;
- Tomov T., *Ključ 1014 g.*, Sofija 2015.

